

Oponentský posudek na habilitační práci

Jakub Maršálek, **PROSO, PASTEVECTVÍ A DVOJUCHÉ NÁDOBY**, Šíření tibetobarmských jazyků ve světle archeologie, UK Praha 2015

Posudek vypracoval: doc. PhDr. Jaromír Beneš, Ph.D. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Habilitační práce Jakuba Maršálka, vydaná jako monografie v roce 2015, se zabývá mezioborovou problematikou vzniku a postupného vývoje současných tibetobarmských (respektive sinotibetských) jazyků a to jak z výchozí perspektivy jazykovědy, tak především z hlediska archeologických pramenů a dat, která stopují a dokládají demografické a sociální procesy, ke kterým došlo na území Číny od epipaleolitu až do vyspělé doby bronzové a mnohdy i dále. V tomto chronologickém intervalu a v geografickém prostoru Číny a Tibetu sleduje autor nejen archeologické doklady kulturních prvků, sídelních forem a náznaků migrací, ale také archeobotanické údaje, které jsou dnešnímu bádání k dispozici. Výsledkem je čtivá rekonstrukce historického vývoje od počátků zemědělství do doby vzniku prvních čínských státních útvarů.

Vzhledem ke své profesi archeologa a archeobotanika se cítím být oprávněn posoudit především archeologickou, případně bioarcheologickou stránku problematiky. Hlavní myšlenkou knihy je postupný průnik lidí z Centrální planiny na území, kde dnes nacházíme mluvčí tibetobarmských jazyků. Důležitými jevy, tradičně sledovanými archeobotanikou, je domestikace bérů vlašského (*Setaria italica*) a prosa (*Panicum miliaceum*) v severočínské domestikáčnické „prosné“ oblasti a průnik těchto významných plodin na západ dnešní Číny. S tím se pojí rekonstrukce kulturních a sociálních procesů, do značné míry sledovatelných nástroji archeologie. Vedle toho můžeme pozorovat i autonomní „rýžové“ centrum (jedna z oblastí domestikace *Oryza sativa*), kterému autor s pochopitelných důvodů věnuje relativně méně pozornosti, což je asi dobře, protože by se ztratila červená nit výkladu historického procesu, který je v zorném poli autora.

Základy nejstaršího zemědělství (a určitě i raných etnických formací) se vytvářely v Číně již v době příznivého interstadiálu BA na konci pleistocénu. Středoholocenní klimatické optimum, ač bylo přerušováno různými eventy, vytvořilo teplé a vlhké podmínky pro raně zemědělské aktivity i tam, kde to bylo později málo možné. Zhruba po roce 4000 př.n.l. následovalo celkové zhoršení klimatu, vedoucí k vysychání krajiny. To vyvolalo „pastevecké“ adaptace, schopné existovat i ve vyšších nadmořských výškách, přičemž obě čínská prosa tyto adaptace provázela. V severozápadních koridorech se pak tyto lidské, na pastevectví a proso adaptované skupiny setkávaly v mladší prehistorii s západoasijským ekonomickým systémem, tedy s pšenicí, ječmenem, ovce, kozami a tury. Pro čtenáře, který je málo obeznámen s průnikem těchto západních užitkových rostlin a hospodářských zvířat do dnešních západočínských oblastí, je kniha základním česky psaným zdrojem informací o vzájemné a dlouhodobé interakci mezi čínským autonomním zemědělstvím a systémem západní Asie.

Argumenty autora jsou stavěny racionálně, vyváženě, faktografická materie je správná a vhodně použitá, výsledky práce jsou stále v souladu se soudobou literaturou, byť se jedná o svazek, publikovaný v roce 2015. Je mimořádně náročné a komplikované dát do hlubší a systémové souvislosti poznatky několika autonomních oborů. Autor propojil lingvistiku s archeologií a místy i s třetím oborem, s archeobotanikou. Velmi toto propojení oceňuji a spatřuji v něm příslib do budoucnosti, kdy pozorování z perspektivy zmíněných oborů bude ještě doplněno ověřením závěrů z úhlu lidské genetiky a archeogenetiky. To je však již úkol pro širší tým, přičemž si dovedu představit publikaci výsledků v některém vysoce respektovaném mezinárodním časopise.

Předloženou práci považuji za zásadní přínos archeologii i lingvistice a mimořádně kvalitní habilitační text.

Následující odstavce je třeba tady chápat jako doplňkové. Píšu je s cílem vyvolat rozpravu a upozornit na některá skrytá úskalí, kterých se najde v takovéto široce pojaté práci mnoho. Autor je však natolik kritický, že o většině těchto úskalí ví, a vhodně na ně upozorňuje. Některé koncepční problémy jsou skryty v archeobotanice, kde autor řadu tvrzení pouze přejímá, ale také je vhodně zařazuje do toku svých poznatků. Moje následující poznámky nikterak nesnižují základní hodnocení práce, která je dle mého soudu jako celek skvělá. Poznámku někdy končím otázkou, která může být předmětem rozpravy. Uvádím i několik literárních titulů, vydaných po roce 2015, které tedy vyšly po knižním vydání práce. Je to míněno jako podpora autorových tezí, ale i určitá korekce a specifikace problematiky směrem do budoucnosti:

Pojem archeologická kultura

Odborníkům z jiných oborů se může zdát pojem archeologická kultura jasný a věcně fixovaný, ale jde o termín, od kterého se dnes spíše upouští (k tomu existuje bohatá literatura, tady např. Klejn 2006, ale srovnej také snahu o restauraci pojmu - Heyd 2017). Proč? Každá archeologická kultura byla totiž definovaná na základě jiné materiální struktury, někdy se za ní může, ale někdy nemusí skrývat etnicky diskrétní lidská populace. Je jasné, že pojem archeologické kultury se houževnatě drží především z důvodu „taxonomického“ porozumění si mezi archeology, ovšem podle mého brzdí vývoj archeologického myšlení (srov. Kristiansen 2009). Nehomogenita obsahu jednotlivých archeologických materiálních struktur může stěžovat nejen jejich vzájemné porovnání, ale i vyvolat v nearcheologických dojem, že za každou archeologickou kulturou se skrývá jistý etnický celek. Moje otázka zní, jak je tomu v případě čínských archeologických kultur? Dobře, přiznejme autorovi toto právo jako technickou pomůcku. Sám si je totiž interpretačního rizika vědom a navrhuje, abychom spíše viděli v čínském pravěku dlouhodobé (archeologické kultury přesahující) hranice, které mohou být konečně i hranicemi jazykovými.

Problematičnost počátků zemědělství v Číně

V evropské archeologii jsme zvyklí, že neolit rovná se zemědělské obilnářství a chov dobytka a usedlá společnost. Pokud touto perspektivou nahlížíme na řadu světových center, uvědomíme si brzy, že s to definicemi a pochopením počátků zemědělství i neolitu bude v těchto centrech obtížné. Ukazuje se, že na Předním východě, v Číně – v prosné i v rýžové oblasti a v Mexiku byl proces vzniku zemědělství velmi pomalý a že domestikace rostlin a zvířat je jen špičkou ledovce, kterou pozorujeme. Na dlouhou dobu se daných centrech ustálil ekonomický systém usedlých lovců, sběračů a pěstitelů divokých rostlin (Beneš 2018 s literaturou). Nebyla to nějaká přechodná ekonomická forma, ale po tisíce let trvalý stav, přerušovaný především působením zhoršených klimatických jevů.

V případě Číny bylo nastolení plného zemědělství velice pozdní. To nic ale nemění na skutečnosti, že šlo o společnosti usedlé, a časem i sociálně vyspělé (viz sídliště Jiahu). Evropsky nahlíženo a velmi zjednodušeno: to, co nazýváme neolit, je vlastně vyspělý sedentární „mezolit“ s postupnou adaptací několika rostlin a jejich nezáměrnou pozdní domestikací. V takovém prostředí mohlo dojít k unifikačním procesům v jazyce již v epipaleolitu. Autor skutečnost v řadě míst práce zdůrazňuje, když uvádí, že lov a sběr stále převažoval nebo měl podstatnou roli. On ten sběr rostlin (str. 79) úzce souvisí s jejich managementem, který byl velmi vyspělý, jak ukazují etnologické paralely a soudobé

archeobotanické studie. Otázka, jak se tento dlouhodobý stabilní systém odrazil v etnogenezi a ve formování místních jazyků? Podle mého názoru tato konzervativnost vývoje v Číně (v epipaleolitu i v raném neolitu) podporuje spíše jednotnost jazyka než časté rozpady a dynamické změny.

Problematiku počátků zemědělství v Číně komentuji takto obsáhleji především z toho důvodu, že souhlasím s Jakubem Maršálkem, že (str. 91) „k rozsáhlé zemědělské expanzi odpovídající Belwoodově teorii došlo až po roce 4000 př.n.l.“ a dodávám, že teprve tehdy vidíme v Číně plně zemědělství.

Ještě poznámka a současné zpřesnění datování nejstaršího prosa v Cishanu (po roce 2015). Zásadní problém této lokality (a data 8000 BC cal.) spočívá v tom, že uhlík na datování byl získán ze sedimentu, nikoliv z makrofosilií (Stevens – Fuller 2017). Nakonec byl předatován pomocí spáleného dřeva (uhlíky), což sice není ideální, ale už toto předatování ukázalo (data u uhlíků mohou být 200-300 let starší než obilky) interval 5800-5500 BC, co staví starší fázi Cishanu do stejné chronologické pozice k ostatním sídlištím, jak autor knihy správně uvádí (Zhang Chi – Hsiao-chun Hung 2013).

Výše uvedené polemické poznámky nijak nesnižují kvalitu autorovy práce, spíše jsou námětem k přirozené revizi a (v rovině archeologické teorie a v pojmenování dosud méně známého pravěkého ekonomického systému) v budoucích publikacích.

Celkově zhodnoceno, kniha Jakuba Maršálka představuje velice kvalitní autorský počín a jako oponent ji plně doporučuji k přijetí a k dalšímu řízení.

V Českých Budějovicích dne 6. 9. 2019

Jaromír Beneš

Literatura

Beneš, J. 2018. Počátky zemědělství ve Starém světě. Pohled paleoekologie a environmentální archeologie. České Budějovice: Episteme.

Heyd, V. 2017. Kossinna's smile, *Antiquity* 91 356 (2017): 348–359.

Klejn, L. 2006. Gustaf Kossinna (1859–1931), in T. Murray & C. Evans (ed.) *Histories of archaeology*. Oxford: Oxford University Press: 233–246.

Kristiansen, K. 2009. The Discipline of Archaeology, Chapter 1, in Cunliffe, B., Gosden C., Joyce R. (eds.). *The Oxford Handbook of Archaeology*, Oxford University Press: 3-46.

Stevens C.J., Fuller, DQ. 2017. The spread of agriculture in Eastern Asia: Archaeological bases for hypothetical farmer/language dispersals. *Language Dynamics and Change*. 152-186.

Zhang, Chi and Hsiao-chun Hung. 2013. Jiahu 1: Earliest farmers beyond the Yangtze River. *Antiquity* 87: 46–63.